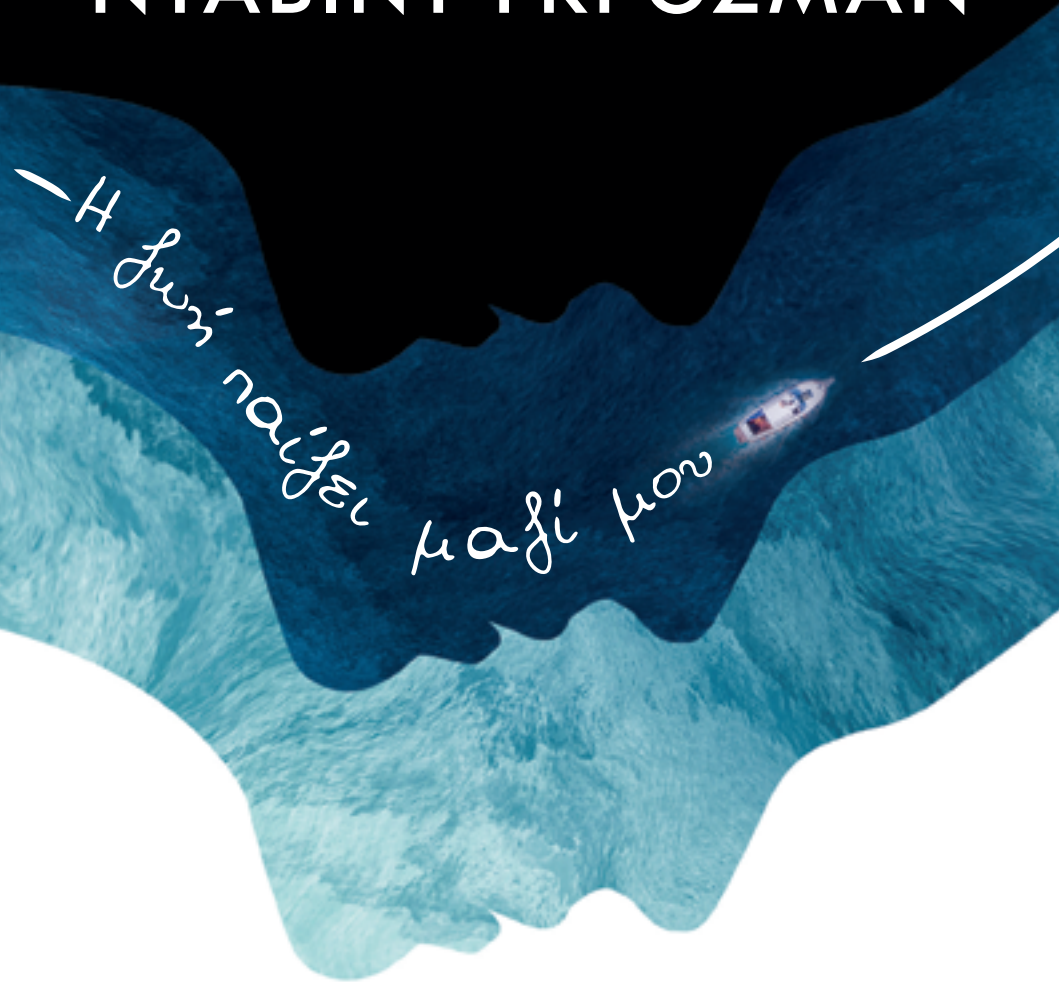

ΒΡΑΒΕΙΟ ΕΡΑΣΜΟΣ 2022

ΝΤΑΒΙΝΤ ΓΚΡΟΣΜΑΝ

Μετάφραση: Λουίζα Μιζάν

ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Εμπνευσμένο από αληθινή ιστορία φυλάκισης στο διαβόητο
νησί Γκόλι Ότοκ, «το Αλκατράζ της Αδριατικής»

ΤΙΤΛΟΣ ΒΙΒΛΙΟΥ: **Η ζωή παίζει μαζί μου**

ΤΙΤΛΟΣ ΠΡΩΤΟΤΥΠΟΥ: **הַחַיָּה רִנְתָּה עִימִי**

Από τις Εκδόσεις Ha'kibbutz Ha'meuchad, Τελ Αβίβ 2019

ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ: David Grossman

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ: Λουίζα Μιζάν

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ – ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΟΥ: Κυριακή Κάσση

ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ: Θάνος Κακολύρης

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ: Βάσω Βύρρα

© David Grossman, 2019

All rights reserved. By arrangement with The Deborah Harris Agency.

© Εικόνων εξωφύλλου: korkeng, IM_photo / Shutterstock

© ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε., Αθήνα 2022

Πρώτη έκδοση: Σεπτέμβριος 2022

Έντυπη έκδοση ISBN 978-618-01-4452-9

Ηλεκτρονική έκδοση ISBN 978-618-01-4453-6

Τυπώθηκε στην Ευρωπαϊκή Ένωση, σε χαρτί ελεύθερο χημικών ουσιών, προερχόμενο αποκλειστικά και μόνο από δάση που καλλιεργούνται για την παραγωγή χαρτιού.

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του Ελληνικού Νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, διανομή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση, παρουσίαση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΨΥΧΟΓΙΟΣ Α.Ε.

Από το 1979

Έδρα:

Τατοίου 121, 144 52 Μεταμόρφωση

Βιβλιοπωλείο:

Εμμ. Μπενάκη 13-15, 106 78 Αθήνα

Τηλ.: 2102804800 • fax: 2102819550

PSICHOGIOS PUBLICATIONS S.A.

Publishers since 1979

Head Office:

121, Tatoiu Str., 144 52 Metamorfossi, Greece

Bookstore:

13-15, Emm. Benaki Str., 106 78 Athens, Greece

Tel.: 2102804800 • fax: 2102819550

e-mail: info@psychogios.gr

www.psychogios.gr • <http://blog.psychogios.gr>

ΝΤΑΒΙΝΤ ΓΚΡΟΣΜΑΝ

— Η ζωή παίζει μαζί μου —

Μετάφραση από τα εβραϊκά: Λουίζα Μιζάν

Ο Ραφαέλ ήταν δεκαπέντε χρόνων όταν πέθανε η μητέρα του και τον λύτρωσε από τα βάσανά της. Βροχή έπεφτε πάνω στους συντρόφους του κιμπούτς, που είχαν μαζευτεί κάτω από ομπρέλες στο μικρό νεκροταφείο. Ο Τούβια, ο πατέρας του Ραφαέλ, έριχνε δάκρυα πικρά. Επί χρόνια φρόντιζε τη γυναίκα του με αφοσίωση, και τώρα έδειχνε χαμένος και ορφανεμένος. Ο Ραφαέλ, με κοντά παντελονάκια, στεκόταν χώρια από τους άλλους καλύπτοντας το κεφάλι του και τα μάτια του με την κουκούλα, για να μη δουν πως δεν έκλαιγε. Σκεφτόταν: *Τώρα που πέθανε, μπορεί να δει όλα όσα σκεφτόμουν για εκείνη.*

Ήταν τον χειμώνα του 1962. Έπειτα από έναν χρόνο ο πατέρας του γνώρισε τη Βέρα Νόβακ, που είχε έρθει στο Ισραήλ από τη Γιουγκοσλαβία, και άρχισαν να ζουν ως ζευγάρι. Η Βέρα είχε έρθει στο Ισραήλ με τη μοναχοκόρη της, τη Νίνα, ένα κορίτσι δεκαεπτά χρόνων, ψηλό με ανοιχτόχρωμα μαλλιά, που στο μακρουλό του πρόσωπο, το οποίο ήταν χλωμό και πολύ όμορφο, δεν υπήρχε σχεδόν καμία έκφραση.

Τα αγόρια στη τάξη του Ραφαέλ φώναζαν τη Νίνα «σφίγγα». Την έπαιρναν κρυφά στο κατόπι και μιμούνταν τον τρόπο που περπατούσε, αγκαλιάζοντας το σώμα της με τα

χέρια της και κοιτώντας με βλέμμα κενό. Μια φορά τσάκωσε δυο παιδιά που τη μιμούνταν, και απλώς τους έσπασε τα μούτρα. Τέτοιο ξύλο δεν είχε ματαδεί το κιμπούτς. Ήταν δύσκολο να πιστέψεις πόση δύναμη και αγριάδα είχε στα λεπτά της χέρια και πόδια. Άρχισαν να κυκλοφορούν φήμες. Να λένε πως, όταν η μητέρα της ήταν πολιτική κρατούμενη σε ένα γκουλάγκ, η Νίνα, που ήταν τότε παιδί, είχε βρεθεί στον δρόμο. Έλεγαν «στον δρόμο» και πρόσθεταν ένα βλέμμα που σήμαινε πολλά. Έλεγαν πως ήταν μέλος, στο Βελιγράδι, μιας συμμορίας αγριόπαιδων, που άρπαζαν παιδιά για να πάρουν λύτρα. Έλεγαν. Οι άνθρωποι μιλούν.

Η ιστορία με το ξύλο, καθώς και άλλα συμβάντα και φήμες, δε διαπερνούσαν τη θολούρα μέσα στην οποία ζούσε ο Ραφαέλ μετά τον θάνατο της μητέρας του. Επί μήνες ήταν βυθισμένος σε ύπνωση. Δυο φορές την ημέρα, πρωί και βράδυ, κατάπινε ένα ισχυρό υπνωτικό χάπι που έπαιρνε από το ντουλάπι με τα φάρμακα της μητέρας του. Ούτε που πρόσεχε τη Νίνα όταν έπεφτε πάνω της εδώ κι εκεί στο κιμπούτς.

Ένα βράδυ όμως, περίπου μισό χρόνο μετά τον θάνατο της μητέρας του, έκοβε δρόμο από το περιβόλι με τα αβοκάντο προς το γυμναστήριο, και η Νίνα ερχόταν προς το μέρος του. Βάδιζε με το κεφάλι κάτω αγκαλιάζοντας τον εαυτό της λες και τα πάντα γύρω της ήταν παγωμένα. Ο Ραφαέλ σταμάτησε, ταραγμένος ξαφνικά και χωρίς να καταλαβαίνει γιατί. Η Νίνα ήταν χαμένη στον κόσμο της και

δεν τον πρόσεξε. Εκείνος κοίταζε τον τρόπο που κινείτο. Αυτή ήταν η πρώτη εντύπωση, οι ήσυχες, μετρημένες κινήσεις της. Μέτωπο ψηλό, καθαίο, και φουστάνι μπλε, απλό και λεπτό, που ανέμιζε στη μέση των γαμπών της.

Η έκφραση του προσώπου του όταν διηγούνταν...

Μονάχα όταν τον πλησίασε, ο Ραφαέλ είδε πως έκλαιγε, ήσυχα, ένα κλάμα πνιχτό, και τότε τον είδε κι εκείνη και σταμάτησε, και καμπούριασε. Οι ματιές τους διασταυρώθηκαν για μερικά δευτερόλεπτα και, θα μπορούσε να πει κάποιος με λύπη, ασυναίσθητα. «Ο ουρανός, η γη, τα δέντρα», μου είπε ο Ραφαέλ, «δεν ξέρω... αισθάνθηκα λες και η φύση είχε χάσει τις αισθήσεις της».

Η Νίνα συνήλθε πρώτη. Ξεφύσηξε οργισμένα κι απομακρύνθηκε γρήγορα. Αυτός μόλις που πρόλαβε να ρίξει μια ματιά στο πρόσωπό της, που μέσα σε μια στιγμή είχε αποφλωθεί ξανά από κάθε έκφραση, και κάτι ξεσηκώθηκε μέσα του για εκείνη. Άπλωσε το χέρι του προς τη μεριά της...

Μπορώ πραγματικά να τον δω να στέκεται εκεί με το χέρι.

Κι έτσι μάλιστα παρέμεινε, με το χέρι απλωμένο, σαράντα πέντε χρόνια.

Τότε όμως, στο περιβόλι, χωρίς να σκεφτεί, και προτού διστάσει και μπλέξει με τον εαυτό του, όρμησε και έτρεξε πίσω της να της πει τι συνειδητοποίησε τη στιγμή που την είδε. Τα πάντα άρχισαν να ζωντανεύουν μέσα του, μου είπε. Του ζήτησα εξήγηση. Μπερδεύτηκε, μουρμούρισε κάτι για όλα όσα είχαν ναρκωθεί εντός του τα χρόνια της

αρρώστιας της μητέρας του, και ακόμα περισσότερο μετά τον θάνατό της. Τώρα είχαν γίνει όλα επείγοντα και κρίσιμα, και δεν αμφέβαλλε επίσης πως εκείνη θα ανταποκρινόταν αμέσως.

Η Νίνα άκουσε τα βήματά του, που την ακολουθούσαν, σταμάτησε και του έριξε μια αργή ματιά. «Τι συμβαίνει;» του γάβγισε ξαφνικά στη μούρη. Εκείνος μαζεύτηκε, χλώμιασε από την ομορφιά της και ίσως και από την αγριάδα της – και κυρίως, φοβάμαι, από τον συνδυασμό της ομορφιάς της και της αγριάδας της. Μέχρι σήμερα το έχει αυτό, αδυναμία στις γυναίκες που έχουν λίγο –ένα ίχνος– αντρικής επιθετικότητας ακόμα και αγριάδας, κάτι σαν μπαχαρικό, Ραφαέλ, Ράφι...

Η Νίνα έβαλε τα χέρια στη μέση, ένα σκληρό κορίτσι του δρόμου ξεπρόβαλε, ένα αγρίμι. Τα ρουθούνια της φάρδυναν, τον μύρισε, και ο Ραφαέλ έβλεπε τους χτύπους μιας λεπτής γαλαζωπής φλέβας στον λαιμό της, και ξαφνικά τον πονούσαν τα χείλη, έτσι μου είπε, πραγματικά έκαιγαν και διψούσαν.

Εντάξει, καταλάβαμε, σκέφτηκα, δε χρειάζεται να μπεις σε λεπτομέρειες.

Τα δάκρυα έλαμπαν ακόμα στα μάγουλα της Νίνα, τα μάτια της όμως ήταν κρύα και σχεδόν φιδίσια. «Πήγαινε σπίτι, παιδί», είπε κι εκείνος έγεννε με το κεφάλι όχι, όχι, κι εκείνη πλησίασε αργά το μέτωπό της στο κεφάλι του, το πλησίασε και το απομάκρυνε, λες κι έψαχνε το σωστό σημείο, κι αυτός έκλεισε τα μάτια, κι εκείνη τον κουτούλησε,

κι εκείνος πετάχτηκε πίσω κι έπεσε μέσα στον λάκκο ενός δέντρου αβοκάντο.

«Ποικιλίας Έτινγκερ», φρόντισε να αναφέρει κατά τη διήγησή του, για να μην ξεχάσω, ο Θεός να φυλάξει, πως κάθε λεπτομέρεια σε αυτή τη σκηνή ήταν σημαντική, γιατί έτσι χτίζονται οι μυθολογίες.

Πεσμένος έκπληκτος μέσα στον λάκκο, ψηλάφισε το καρούμπαλο που είχε αρχίσει να πρήζεται στο μέτωπό του, κι ύστερα σηκώθηκε παραπαίοντας. Από τότε που είχε πεθάνει η μητέρα του ο Ραφαέλ δεν είχε αγγίξει κανέναν άνθρωπο και κανένας άνθρωπος δεν τον είχε αγγίξει, εκτός από εκείνους με τους οποίους έπαιζε ξύλο. Εδώ όμως επρόκειτο για κάτι διαφορετικό, έτσι αισθάνθηκε, αυτή είχε έρθει να του ανοίξει επιτέλους το κεφάλι και να τον απαλλάξει από το μαρτύριό του. Και μέσα από την τυφλαμάρα του πόνου της φώναξε όσα είχε συνειδητοποιήσει νωρίτερα, τη στιγμή που την είδε, εξεπλάγη όμως που οι λέξεις που βγήκαν από το στόμα του ήταν αδιάφορες και χοντροκομμένες. «Λόγια των αγοριών», μου είπε, «κάτι σαν “θα σε γαμήσω”». Τόσο διαφορετικά από την αγνή και συγκεκριμένη σκέψη του, «αλλά για ένα ενάμισι δευτερόλεπτο είδα στο πρόσωπό της πως, παρά τη χοντροκοπιά μου, με είχε καταλάβει».

Και μπορεί πράγματι να έγινε έτσι, πού να ξέρω εγώ. Γιατί να μην της το αναγνωρίσω και να πιστέψω πως μια κοπέλα που είχε γεννηθεί στη Γιουγκοσλαβία και που για κάμποσα χρόνια πράγματι ήταν –όπως αποδείχτηκε αργότερα–

ένα εγκαταλειμμένο παιδί, χωρίς πατέρα και χωρίς μητέρα, πως μια τέτοια κοπέλα, σε αντίθεση με αυτά τα δεδομένα ξεκινήματος, ή ίσως λόγω αυτών, έριξε σε μια στιγμή καλοσύνης μια κλεφτή ματιά σε ένα αγόρι από ένα κιμπούτς στο Ισραήλ, ένα αγόρι εσωστρεφές, έτσι τον φαντάζομαι στα δεκαέξι του, ένα αγόρι μοναχικό και γεμάτο μυστικά και πολύπλοκους υπολογισμούς και μεγάλες χειρονομίες, που κανείς στον κόσμο δεν ήξερε γι' αυτά. Ένα αγόρι θλιμμένο και απρόσιτο, αλλά τόσο όμορφο που σου ερχόταν να βάλεις τα κλάματα.

Ο Ραφαέλ, ο πατέρας μου.

Είναι ένα γνωστό κινηματογραφικό έργο, αλλά αυτή τη στιγμή δε θυμάμαι πώς το λένε (και δε θα έχανα τώρα ούτε ένα λεπτό στο Google), όπου ο ήρωας επιστρέφει στο παρελθόν για να διορθώσει κάτι σε αυτό, ή για να αποτρέψει έναν παγκόσμιο πόλεμο ή κάτι τέτοιο. Και τι δε θα έδινα για να επιστρέψω στο παρελθόν μόνο και μόνο για να αποτρέψω τη συνάντηση αυτών των δύο.

Τις ημέρες και κυρίως τις νύχτες που ακολούθησαν, υπέφερε για την καταπληκτική στιγμή που του είχε ξεφύγει. Σταμάτησε να καταπίνει τα υπνωτικά χάπια της μητέρας του για να μπορέσει να βιώσει ανέφελα τον έρωτα. Την έψαξε σε όλο το κιμπούτς, και δεν τη βρήκε. Εκείνες τις ημέρες δε μίλησε σχεδόν σε άνθρωπο, και γι' αυτό δεν έμα-

θε πως η Νίνα είχε φύγει από τη γειτονιά των εργένηδων, στην οποία έμενε με τη μητέρα της, και είχε οικειοποιηθεί ένα δωματιάκι σε ένα παλιό και σαθρό παράπηγμα, από την εποχή των ιδρυτών. Το παράπηγμα ήταν σαν ένα τρένο από μικροσκοπικά δωμάτια, και βρισκόταν πίσω από τους οπωρώνες, στην περιοχή που το κιμπούτς αποκαλούσε, με χαρακτηριστική λεπτότητα, «γειτονιά των λεπρών». Ήταν μια μικρή κοινότητα αντρών και γυναικών, οι περισσότεροι εθελοντές από το εξωτερικό, που είχαν κολλήσει εδώ και ούτε προσαρμόζονταν ούτε πρόσφεραν, και το κιμπούτς δεν ήξερε τι να τους κάνει.

Η σκέψη όμως που είχε γεννηθεί μέσα του καθώς εκείνη βιάδιζε προς αυτόν στο περιβόλι δεν έχασε τίποτα από τη φλόγα της, μέρα με την ημέρα τυλιγόταν όλο και περισσότερο γύρω από την ψυχή του: *Αν η Νίνα συμφωνήσει να κοιμηθεί μαζί μου έστω μια φορά, σκεφτόταν πολύ σοβαρά, θα επανέλθουν οι εκφράσεις της.*

Μου μίλησε γι' αυτή τη σκέψη του σε μια συζήτηση που κινηματογραφήσαμε πριν από έναν αιώνα, όταν ήταν τριάντα επτά χρόνων. Ήταν η πρώτη μου ταινία, και σήμερα το πρωί, είκοσι τέσσερα χρόνια από την κινηματογράφηση, αποφασίσαμε, ο Ραφαέλ κι εγώ, σε ένα ξέσπασμα ανυπόμονης νοσταλγίας, να κάτσουμε και να την παρακολουθήσουμε. Σε αυτό το σημείο της ταινίας τον βλέπουμε να βήχει και σχεδόν να πνίγεται, να ξύνει την άγρια γενειάδα του, ν' ανοίγει, να κλείνει και ν' ανοίγει το δερμάτινο λουράκι του ρολογιού του, και κυρίως – να μη ρίχνει ού-

τε βλέμμα στη νεαρή που του έπαιρνε τη συνέντευξη, σ' εμένα.

«Κοίτα, είχες πολλή αυτοπεποίθηση στα δεκαέξι σου», ακούγομαι να λέω στην ταινία κελαηδώντας γαλίφικα. «Εγώ;» έκπληκτος ο Ραφαέλ στην ταινία, «αυτοπεποίθηση; Ήμουν φύλλο τρεμάμενο». «Εγώ πάλι πιστεύω», λέει εντελώς ψεύτικα αυτή που παίρνει τη συνέντευξη, «πως ήταν ο πιο πρωτότυπος τρόπος φλερτ που έχω ακούσει».

Όταν του πήρα τη συνέντευξη ήμουν δεκαπέντε χρόνων, και για να λέμε την αλήθεια, μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν είχα ακούσει για κανέναν τρόπο φλερταρίσματος, πρωτότυπο ή τετριμμένο, από το στόμα κάποιου που δεν ήταν εγώ-μπροστά-στον καθρέφτη με έναν μαύρο μπερέ κι ένα μυστηριώδες μαντίλι να σκεπάζει το μισό μου πρόσωπο.

Μια βιντεοκασέτα, ένα μικρό τρίποδο, ένα μικρόφωνο καλυμμένο με ένα γκριζωπό αφρολέξ που είχε γίνει πλέον φύλλο και φτερό. Αυτή την εβδομάδα, Οκτώβριος του 2008, τα βρήκε η γιαγιά μου, η Βέρα, σε ένα χαρτονένιο κουτί στη σοφίτα της, μαζί με την παλιά Sony, που μέσα από τον φακό της έβλεπα τον κόσμο εκείνα τα χρόνια.

Εντάξει, ο όρος «ταινία» μάλλον παραπάει γι' αυτό το πράγμα. Πρόκειται για μερικά αποσπάσματα, νεανικές αναμνήσεις του μπαμπά μου, σκόρπιες και άναρχες. Ο ήχος είναι φριχτός, και η εικόνα θολή με στίγματα, σε γενικές γραμμές όμως μπορείς να καταλάβεις τι γίνεται. Πάνω στο κουτί η Βέρα είχε γράψει με μαύρο μαρκαδόρο: «Γκίλι – Διάφορα». Δεν έχω λόγια να περιγράψω τι αντίκτυπο έχει

επάνω μου η ταινία, και πόσο συμμερίζομαι το κορίτσι που ήμουν, που μοιάζει εδώ στην ταινία, δεν υπερβάλλω, σαν την ανθρώπινη εκδοχή του πτηνού ντόντο, που, ως γνωστόν, μονάχα η εξαφάνιση το γλίτωσε από τον θάνατο από ντροπή. Με άλλα λόγια, ένα πλάσμα το οποίο κατά βάθος δεν είχε ακόμα καταλήξει τι ήταν και πού πήγαινε, τα πάντα ήταν ανοιχτά.

Σήμερα, είκοσι τέσσερα χρόνια αφότου κινηματογράφησα εκείνη την κουβέντα, κάθομαι κοντά στον πατέρα μου στο σπίτι της Βέρα στο κιμπούτς και τη βλέπω μαζί του, και μου κάνει εντύπωση πόσο εκτεθειμένη ήμουν εκεί, ακόμα κι αν δεν ήμουν παρά αυτή που έπαιρνε τη συνέντευξη, ακόμα κι αν σχεδόν δεν εμφανιζόμουν.

Για αρκετά λεπτά δεν είμαι συγκεντρωμένη σε όσα διηγείται ο πατέρας μου για τον ίδιο και τη Νίνα, πώς γνωρίστηκαν και πώς την ερωτεύτηκε. Κάθομαι πλάι του διπλωμένη και ζαρωμένη από τη δύναμη της εσωτερικής σύγκρουσης που ξεπροβάλλει χωρίς κανένα φίλτρο, σαν κραυγή, μέσα από την κοπέλα που υπήρξα, και βλέπω τον φόβο στα μάτια της *επειδή* τα πάντα είναι τόσο ανοιχτά, υπερβολικά ανοιχτά, ανοιχτά είναι ακόμα κι ερωτήματα όπως πόση δύναμη ζωής έχει ή δεν έχει, ή πόσο γυναίκα θα γίνει και πόσο άντρας. Είναι πλέον δεκαπέντε χρόνων και ακόμα δεν ξέρει ποια απόφαση θα παρθεί για τη μοίρα της στα υπόγεια της εξέλιξης.

Και σκέφτομαι, αν θα μπορούσα σήμερα να τρεμοπαίξω για μια στιγμή, μόνο για μια στιγμή, μέσα στον κόσμο

της, να της δείξω την τωρινή μου εικόνα, μια φωτογραφία μου στη δουλειά, ας πούμε, ή μια φωτογραφία με τον Μείρ, ακόμα και τώρα, στην κατάσταση μας, και να της πω, μην ανησυχείς, κορίτσι, στο τέλος –με λίγο σπρώξιμο, λίγους συμβιβασμούς, μια στάλα χιούμορ, λίγη εποικοδομητική αυτοκαταστροφή– θα βρεις τη θέση σου, μια θέση που θα είναι μόνο δική σου, και θα έχεις μάλιστα αγάπη, θα βρεθεί εκείνος που θα ψάχνει ακριβώς μια γυναίκα μεγαλόσωμη με άρωμα πτηνού ντόντο.

Θέλω να επιστρέψω στην αρχή, στα εκκολαπτήρια της οικογένειας. Ότι προλάβω μέχρι να φύγουμε για το νησί. Ο πατέρας του Ραφαέλ, ο Τούβια Μπρουκ, ήταν αγρονόμος που επέβλεπε όλες τις αγροτικές εκτάσεις μεταξύ Χάιφα και Ναζαρέτ, κι επίσης κατείχε σημαντικές θέσεις στο κιμπούτς. Ήταν ένας άνθρωπος όμορφος και σοβαρός, που έκανε πολλά και μιλούσε λίγο. Αγαπούσε τη γυναίκα του την Ντούσι, και τα χρόνια που ήταν άρρωστη τη φρόντιζε όσο περισσότερο μπορούσε. Μετά τον θάνατό της άρχισαν στο κιμπούτς να του μιλούν για τη Βέρα, τη μητέρα της Νίνα. Ο Τούβια δίσταζε. Υπήρχε επάνω της κάτι που δεν ήταν από εδώ. Πάντα, σε κάθε περίπτωση, έβαζε κραγιόν και σκουλαρίκια. Η προφορά της ήταν βαριά, τα εβραϊκά της ήταν περίεργα (μέχρι σήμερα είναι έτσι, δεν υπάρχει άλλος που να μιλάει σαν αυτή), και ακόμα και η φωνή

της ακουγόταν ξένη στ' αυτιά του.* Ένας παλιός φίλος από τον γιουγκοσλαβικό πυρήνα ακούμπησε ένα βράδυ το χέρι του πάνω στον ώμο του όταν βγήκαν από την τραπεζαρία και είπε: «Είναι γυναίκα του επιπέδου σου, Τούβια. Να ξέρεις πως έχει περάσει πράγματα που είναι δύσκολο να τα πιστέψεις, και μάλιστα δεν μπορούν να ειπωθούν όλα».

Ο Τούβια την κάλεσε σε μια συνάντηση γνωριμίας στο σπίτι του. Για να ελαφρύνει την αμηχανία της συζήτησης η Βέρα πήγε στη συνάντηση με μια φίλη, μια συμπολίτισσά της από την Κροατία, μια ενθουσιώδη φωτογράφο. Κάθισαν και οι δυο τους σιωπηλές, σταυροπόδι, στις άβολες πολυθρόνες που ήταν φτιαγμένες από μεταλλικές ράβδους με ένα πλέγμα από λεπτά νάιλον κορδόνια, που τους έμπαιναν στον πισινό.

Χρειάστηκαν την πειθαρχία μοναχών πάνω στην κορυφή μιας κολόνας για να μη γελάσουν όταν ο Τούβια προσπάθησε να μεταφέρει από την κουζίνα το κέρασμα που είχαν ήδη ετοιμάσει οι κόρες του. Αργότερα, επί τριάντα δύο καλά και μάλιστα ευτυχισμένα χρόνια μαζί, η Βέρα απολάμβανε να τον μιμείται εκείνα τα πρώτα λεπτά, όταν πήγε να φέρει ένα μπολ με φιστίκια ή μπατόν σαλέ, εξακολουθώντας να τους μιλάει από εκεί για τις προνύμφες των σποντόπτρων, και για τους φυλλορύκτες σκόρους, και γύρισε κοντά τους με άδεια χέρια, και χαμογελώντας

* Γι' αυτόν τον λόγο, όταν μιλάει η Βέρα, τα συντακτικά και γραμματικά λάθη είναι ηθελημένα. (Σ.τ.Μ.)

απολογητικά, με ένα υπέροχο λακκάκι στο αριστερό μάγουλο, επέστρεψε στην κουζίνα κι έφερε από εκεί ένα βάζο με αγριολούλουδα.

Όσο ο πατέρας του Ραφαέλ εκτελούσε τον σύνθετο χορό του κόρτε του, η Βέρα κοίταζε γύρω της και προσπαθούσε να μάθει κάτι για την πεθαμένη γυναίκα του. Δεν υπήρχε καμιά φωτογραφία στους τοίχους, κι επίσης δεν υπήρχαν ράφια με βιβλία ούτε χαλιά. Το καπέλο του επιδαπέδιου φωτιστικού ήταν σκοροφαγωμένο (αναρωτήθηκε αν επρόκειτο για τους σκόρους για τους οποίους μιλούσε), και λωρίδες κιτρινωπού αφρολέξ προεξείχαν από την ταπετσαρία του καναπέ από πορώδες καουτσούκ. Η φίλη της Βέρα έδειξε με το πιγούνι ένα αναπηρικό καρότσι διπλωμένο και μια φιάλη οξυγόνου, που ήταν στριμωγμένα ανάμεσα στον καναπέ και τον τοίχο. Η Βέρα ένιωσε πως η αρρώστια που κυριαρχούσε επί χρόνια στο σπίτι δεν είχε υποχωρήσει εντελώς. Πως κάτι από αυτή δεν είχε φτάσει ακόμα στο τέλος του. Η συνειδητοποίηση πως είχε μια αντίζηλο την έκανε να ισιώσει το κορμί της, και διέταξε τον πατέρα του Ραφαέλ να καθίσει επιτέλους και να μιλήσει μαζί τους σαν άνθρωπος. Αμέσως εκείνος ρίχτηκε στον καναπέ και κάθισε στητός και σταύρωσε τα χέρια του στο στήθος.

Η Βέρα τού χαμογέλασε από τα βάθη της θηλυκότητάς της, και η σπονδυλική του στήλη άρχισε να λιώνει. Η φίλη ένιωσε ξαφνικά περιττή και σηκώθηκε να φύγει. Εκείνη και η Βέρα αντάλλαξαν κάποιες κουβέντες σε γοργά σερβοκροατικά. Η Βέρα ανασήκωσε τους ώμους και έκανε με το

χέρι μια απαξιωτική κίνηση σαν να έλεγε: *ειδικά αυτό καθόλου δε με νοιάζει*. Ο Τούβια, που όλη του η ύπαρξη βρισκόταν αντιμέτωπη εδώ με μια ταχεία αξιολόγηση, ήταν ένας άντρας αποφασιστικός και γεμάτος αυτοπεποίθηση, τώρα όμως ένιωθε αδύναμος μπροστά σε αυτή τη μικροκαμωμένη γυναίκα με το πράσινο οξύ βλέμμα. Τόσο οξύ, που κάθε κάμποσα λεπτά πρέπει κανείς να κρατάει τα μάτια του μακριά από αυτό. Πριν φύγει, η φίλη ζήτησε την άδεια να τους φωτογραφίσει με την Olympus της. Και οι δυο αισθάνθηκαν αμηχανία, εκείνη όμως είπε «είστε τόσο ωραίοι μαζί», και κοιτάχτηκαν, και για πρώτη φορά είδαν τους εαυτούς τους ως πιθανό ζευγάρι.

Για τις ανάγκες της φωτογράφισης η Βέρα σηκώθηκε από την πολυθρόνα των βασανιστηρίων και κάθισε δίπλα στον Τούβια πάνω στον στενό καναπέ. Στην ασπρόμαυρη φωτογραφία η Βέρα γέρνει προς τα πίσω στηριγμένη στο ένα της χέρι, κοιτάζοντάς τον από το πλάι ελαφρώς απόμακρα και χαμογελάει. Δείχνει να τον περιπαίζει και να το ευχαριστείται.

Είμαστε στο 1963. Αρχές του χειμώνα. Η Βέρα είναι σαράντα πέντε χρόνων. Μια μπούκλα πέφτει στρογγυλεμένη πάνω στο μέτωπό της, τα χείλη της είναι γεμάτα, τέλεια. Τα φρύδια λεπτά, φρύδια της Χέντι Λαμάρ, ζωγραφισμένα με μολύβι. Ο Τούβια είναι πενήντα τεσσάρων χρόνων, φοράει ένα άσπρο πουκάμισο με φαρδύ γιακά, ένα μάλλινο χειροποίητο πουλόβερ, με φαρδιές «πλεξούδες». Έχει μια χοντρή μαύρη φράντζα με μια ολόισια χωρίστρα. Τα χέρια του με

τις τεράστιες γροθιές είναι σταυρωμένα στο στήθος του. Είναι αμήχανος, και το μέτωπό του γυαλίζει από την έξαψη. Ο Τούβια κάθεται σταυροπόδι, και μόνο τώρα παρατηρώ πως κάτω από το τραπέζι –δύο ξύλινα κιβώτια καλυμμένα με ένα λευκό τραπεζομάντιλο– ξεπροβάλλει η δεξιά πατούσα της Βέρα, με ένα ανοιχτό πέδιλο με λωρίδες, που ακουμπάει ελαφρά τη σόλα του αριστερού παπουτσιού του Τούβια και φαίνεται λες και τη γαργαλάει από κάτω.

Η φίλη έφυγε. Η Βέρα και ο Τούβια έμειναν μόνοι τους, κολλημένοι πάνω στον καναπέ. Όταν σήκωσε το χέρι του για να ξύσει το μέτωπό του, η Βέρα πρόσεξε τις μαύρες τρίχες που ξεπρόβαλλαν από το μανίκι του πουλόβερ. Χοντρές τρίχες ξεπετάγονταν επίσης από το στήθος του, και σταματούσαν στην κόκκινη γραμμή του ξυρίσματος στον λαιμό του. Αυτό την απώθησε και την έλκυσε συνάμα. Ο πρώτος της εραστής, ο μοναδικός, ο Μίλος, είχε δέρμα λείο και ανοιχτόχρωμο, που όταν μαύριζε από τον ήλιο γινόταν μελένιο. Το κορμί της Βέρα θυμήθηκε ξαφνικά πώς αυτή και ο Μίλος κολλούσαν ο ένας πάνω στον άλλον σαν γατιά. Της άρεσε να φωλιάζει μέσα στο αδύνατο, ασθενικό κορμί του, να εγκύνει εντός του θερμή και δύναμη και υγεία, που εκείνη τα είχε σε αφθονία, και να αισθάνεται το πώς όσο περισσότερο έρεε μέσα του τόσο πληρέστερη γινόταν. Τώρα σφίχτηκε το στομάχι της και της έπεσαν τα μούτρα, και σηκώθηκε σχε-

δόν να φύγει. Ο Τούβια, που δεν είχε παρατηρήσει τα σκαμπανεβάσματα της διάθεσής της, σηκώθηκε και στάθηκε μπροστά της και είπε πως έπρεπε να πάει σε μια συνέλευση στη γραμματεία, από τη μεριά του όμως το θέμα κανονίστηκε και θα μπορούσαν να κάνουν μια δοκιμή. Της άπλωσε το χέρι με μια ευθεία κίνηση, σαν να άνοιγε ξυλουργικό μέτρο.

Η ατσούμπαλη πρότασή του την έκανε, παρά τη θλιβερή της νοσταλγία για τον Μίλος, να ξεσπάσει σε γέλια τρανταχτά. Ο Τούβια στεκόταν μπροστά της ταπεινωμένος, προσπαθώντας όπως συνήθιζε να συρρικνώσει το σώμα του. «Λοιπόν, τι λες, Βέρα;» ρώτησε παρακαλεστικά και κάθισε ξανά στην άκρη του καναπέ χαμένος κι απόλυτα εύπλαστος. Η Βέρα δίσταζε ακόμα. Της άρεσε, της φαινόταν αρρενωπός και ευθύς και ξεκάθαρος – «αμέσως είδα την προοπτική του»–, αλλά, από την άλλη, δεν ήξερε σχεδόν τίποτα γι' αυτόν.

Τότε ακριβώς, με τον άθλιο συγχρονισμό που χαρακτηρίζει σχεδόν κάθε σημαντική στιγμή της ζωής του, μπήκε στο σπίτι ο Ραφαέλ, ο μικρός γιος του Τούβια, με μάτι πρησμένο και πρόσωπο πληγωμένο και ξεραμένο αίμα γύρω από το στόμα του. Πάλι είχε μπλέξει σε καβγά, αυτή τη φορά με μεγαλύτερά του αγόρια στο σχολείο. Ακόμα φορούσε –όπως κάθε μέρα και με κάθε καιρό– την κουκούλα από την ημέρα της κηδείας της μητέρας του. Άνοιξε την πόρτα με τη σήτα και είδε τον πατέρα του να κάθεται ντροπαλά δίπλα στη Βέρα, και πάγωσε. Η Βέρα σηκώθηκε γρήγορα και τον πλησίασε, κι εκείνος μούγκρισε προειδοποιητικά. Αυτή δε φοβήθηκε. Στεκόταν μπροστά του και τον κοίταζε με περιέργεια.

Ο Ραφαέλ, όπως ο πατέρας του, τα έχασε με το βλέμμα της: την είχε ξαναδεί, φυσικά. Την είχε συναντήσει κάμποσες φορές στα μονοπάτια του κιμπούτς και στην τραπεζαρία, φαίνεται όμως πως δεν του είχε κάνει εντύπωση. Μια γυναίκα κοντή, αποφασιστική και βιαστική, με σουφρωμένα χείλη. Αυτά είχε δει πάνω κάτω. Ασφαλώς επίσης δεν είχε περάσει από το μυαλό του πως ήταν η μητέρα της Νίνα, που εφοδίαζε τις φαντασιώσεις του νύχτα μέρα. «Εσύ είσαι ο Ραφαέλ», είπε η Βέρα χαμογελώντας, και αυτό ακούστηκε σαν να ήξερε πολύ περισσότερα. Χωρίς να πάρει τα μάτια από τον Ραφαέλ, η Βέρα έστειλε τον Τούβια στο μπάνιο να φέρει ιώδιο και γάζες. Και τότε σήκωσε το χέρι της προς το ματωμένο πρόσωπο του Ραφαέλ και άγγιξε με το δάχτυλό της τη γωνία του στόματός του.

Ακούστηκαν μια δυνατή κραυγή και μια πνιχτή βρισιά στα σερβοκροατικά. Ο Τούβια ήρθε τρέχοντας από το μπάνιο. Ο Ραφαέλ στεκόταν τρομαγμένος με τη γεύση ξένου αίματος πάνω στα χείλη του. Η Βέρα προσπαθούσε να σταματήσει το αίμα που έσταζε από το δάχτυλό της στο πάτωμα. Ο Τούβια, που ποτέ δεν είχε χτυπήσει τον Ραφαέλ, χύμηξε πάνω του, η Βέρα όμως πετάχτηκε με τα χέρια ανοιχτά και τους χώρισε, αφήνοντας παράλληλα κάτι σαν προειδοποιητική φωνή βραχνή και βαθιά, σχεδόν μη ανθρώπινη. Η κίνησή της και η τρομαχτική φωνή που έβγαλε έκαναν τον Ραφαέλ να νιώσει, ως τα βάθη της ψυχής του, σαν το μωρό ενός ζώου, «ενός ζώου που πολεμούσε για το μωρό του», μου είπε.

Και σε αντίθεση με όσα ένωθε απέναντί της, ήθελε ξαφνικά τρομερά να γίνει το μωρό αυτού του ζώου.

Ο Τούβια δεν ήταν βίαιος άνθρωπος, και τρόμαξε με αυτό που είχε ξεσπάσει από μέσα του. Μουρμούριζε ξανά και ξανά ντροπιασμένος: «Συγγνώμη, Ράφι, συγχώρα με». Η Βέρα ακούμπησε στον τοίχο, λιγάκι ζαλισμένη, όχι εξαιτίας του αίματος, το αίμα ποτέ δεν την είχε τρομάξει. Έκλεισε τα μάτια της. Τα βλέφαρά της έτρεμαν αποκρύπτοντας μια βιαστική συνομιλία με τον Μίλος. Είχαν περάσει σχεδόν δώδεκα χρόνια από την αυτοκτονία του στα μπουντρούμια βασανιστηρίων της UDBA* στο Βελιγράδι. Του έλεγε πως επρόκειτο να ζήσει τώρα με έναν άλλον άντρα, αλλά σε καμιά περίπτωση δεν αποχωριζόταν εκείνον και την αγάπη τους.

Άνοιξε τα μάτια της και κοίταξε τον Ραφαέλ. Σκέφτηκε πόσο έμοιαζε στον πατέρα του, και τι εντυπωσιακός άντρας θα γινόταν, είδε όμως επίσης τι του είχε προξενήσει η ορφάνια σε τόσο νεαρή ηλικία. Η Νίνα, η κόρη της, είχε μείνει κι εκείνη ορφανή, και μάλιστα με έναν απερίγραπτο τρόπο, αλλά η απόγνωση και η μοναξιά και η εγκατάλειψη του Ραφαέλ έκαναν τη Βέρα να νιώσει μητέρα όπως ποτέ πριν δεν είχε νιώσει. Αυτή τη φράση μού την επανέλαβε κάμποσες

* Η Μυστική Αστυνομία, η Υπηρεσία Κρατικής Ασφάλειας της πρώην Γιουγκοσλαβίας. (Σ.τ.Μ.)

φορές στην πάροδο των ετών, με ένα ευρύ φάσμα εμφάνσεων. «Πώς είναι δυνατόν να μην το είχες αισθανθεί ποτέ πριν;» της πέταξα κάποτε, «είχες άλλωστε ήδη τη Νίνα! Είχες μια κόρη!» Βαδίζαμε τότε στο αγαπημένο μας μονοπάτι στα χωράφια γύρω από το κιμπούτς –βαδίζαμε αγκαζέ, έτσι της αρέσει να περπατάμε μαζί μέχρι σήμερα, παρά τη διαφορά ύψους– κι εκείνη, ως συνήθως, τρομερή και ντόμπρα: «Είναι λες και με τη Νίνα είχα μια εγκυμοσύνη εκτός μήτρας, και με τον Ράφι ξαφνικά τα πράγματα έφτιαξαν».

Ο Ραφαέλ και ο Τούβια με το ζόρι ανάσαναν κάτω από το βλέμμα της, και αυτή ήταν η στιγμή που ήξερε χωρίς καμιά αμφιβολία πως θα παντρευόταν τον Τούβια, και θα τον παντρευόταν, όπως είχε πει πάνω από μια φορά, ακόμα κι αν ήταν άσχημος και κάθαυμα και τυμπανιστής σε μπουρδέλο – μια έκφραση δική της, μια από τις πολλές, που η σημασία της ποτέ δεν ξεκαθάρισε απόλυτα, και την οποία υιοθέτησε η οικογένεια του Τούβια διά παντός. Γιατί τι αξία έχουν όλα τα ευγενή ιδεώδη σου, αναλογίστηκε η Βέρα εκείνη τη στιγμή, τι αξία έχει ο κομμουνισμός και η αλληλεγγύη των λαών και το λαμπρό κόκκινο αστέρι, και η ένδοξη μορφή του Πάβελ Κορτσαγκίν στο βιβλίο *Πώς δενότανε τ' ατσάλι*, τι αξία έχουν όλοι οι πόλεμοι στους οποίους μετείχες για έναν κόσμο καλό και δίκαιο; Σκατά αξία έχουν, απάντησε στον εαυτό της, αν εγκαταλείψεις τώρα αυτό το παιδί.

Για κάνα δυο λεπτά ήταν ο καθένας τους βυθισμένος στον κόσμο του. Μου αρέσει να τους φαντάζομαι έτσι, να στέκονται και οι τρεις με το κεφάλι σκυμμένο, λες και αφουγκράζονταν το άφρισμα ενός εναιωρήματος που άρχιζε να δουλεύει μέσα τους. Στην πραγματικότητα, σε τελευταία ανάλυση, είναι η στιγμή που δημιουργήθηκε η οικογένειά μου. Είναι επίσης η στιγμή που εγώ η ίδια άρχισα να υπάρχω.

Ο Τούβια Μπρουκ ήταν ο παππούς μου. Η Βέρα είναι η γιαγιά μου.

Ο Ραφαέλ, ο Ράφι, ο Ρ, είναι ως γνωστόν ο πατέρας μου, και η Νίνα...

Η Νίνα δεν είναι εδώ.

Λείπει η Νίνα.

Αυτή όμως ήταν πάντα η μοναδική της προσφορά στην οικογένεια.

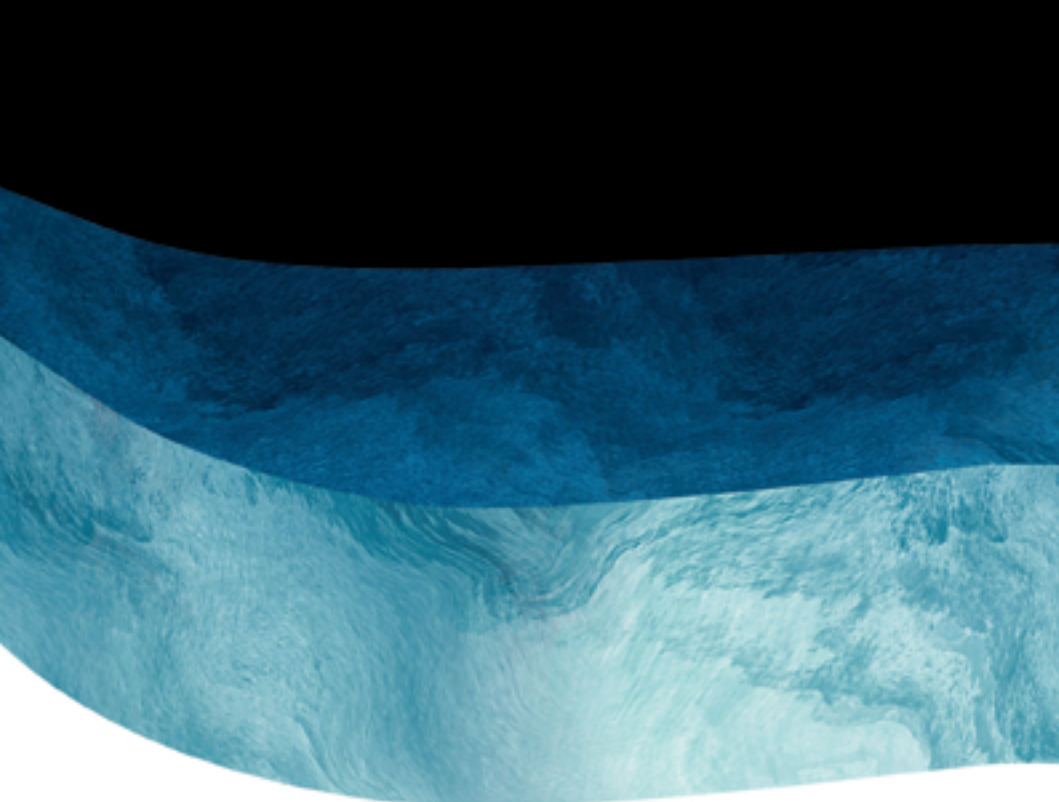
Κι εγώ;

Αγαπητό τετράδιο, με τις εβδομήντα δύο σελίδες από χαρτί φιλικό προς το περιβάλλον κατασκευής της εταιρείας «Νταφτάρ», έφτασα ήδη στο ένα σου τέταρτο και ακόμα δε συστήθηκα όπως πρέπει.

Γκίλι.

Όνομα προβληματικό, όπως και να το δεις, και κυρίως επειδή προέρχεται από την εβραϊκή ρίζα της λέξης «χαίρομαι» και μάλιστα στην προστακτική.

Ένα μυθιστόρημα με κινητήρια δύναμη την πίστη στην ανθρωπιά
ακόμα και στις σκοτεινότερες στιγμές μας, που μας καλεί να
αναμετρηθούμε με τις βαθιά ριζωμένες πεποιθήσεις μας για
το ποιο είναι το καθήκον μιας γυναίκας απέναντι στον εαυτό της
και απέναντι στα παιδιά της.

Η κατανόηση του Γκρόσμαν για τους μυστηριώδεις τρόπους
με τους οποίους λειτουργεί η αγάπη –άλλοτε υπογείως, συχνά
απροσδόκητα ή τυχαία– είναι απaráμιλλη.

THE NEW YORK TIMES BOOK REVIEW

Εκδόσεις ΨΥΧΟΓΙΟΣ
www.psychogios.gr

ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ: 25487